

ΠΛΑΤΩΝ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟΝ
ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΝ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ

ΥΠΟ ΤΟΥ

ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΟΥ

ΣΥΛΛΟΓΟΥ

ΕΤΟΣ Α΄.-ΤΟΜΟΣ Α΄.

(Ὅτι ἐστὶ περὶ τοῦ ἄν ὀσιωτέρου ἀνθρώπου
βουλευόμενον ἢ περὶ παιδείας καὶ αὐτοῦ καὶ
τῶν αὐτοῦ οἰκείων. (Πλάτ. Θιάγης.)

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Κ. Ν. ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΣ

—
1879

γείνη. Ἐχετε δὲ μόνον εἰς ἑαυτοὺς πεποιθήσιν· ὁ καιρὸς τῶν ἐλέω Θεοῦ ἀνδρῶν παρῆλθεν, ἀντ' αὐτῶν δὲ βασιλεύει ὁ λαός, ὅ,τι οἱ Γερμανοὶ καλοῦσι λατινιστὶ *omnes*· καὶ σκέφθητε, ἂν ὁ σπουδαῖος ἠθικὸς νόμος τῶν ἀτόμων κελεύει : Γνωθὶ σαυτόν ! Τὸ σπουδαῖον καθήκον τῶν λαῶν κεῖται ἐν τῇ φράσει : σῶσον σεαυτόν !

Π Ε Ρ Ι

ΕΠΙΘΗΤΙΚΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ¹

Πραγματεία ἐπὶ ὑψηλείᾳ

ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ

ΥΠΟ

ΑΡΙΣΤΕΙΔΟΥ Κ. ΣΠΛΘΑΚΗ

διδάκτορος τῆς φιλοσοφίας καὶ καθηγητοῦ ἐν τε τῇ Ῥιζαρείῳ
καὶ Ἀρσακείῳ σχολῇ.

Ἄμως ὁ Κομένιος (J. Amos Comenius, 1592—1671), ὁ ἐπίσκοπος τῆς τῶν ἀδελφῶν Βοεμῶν κοινότητος, θεωρεῖται ὡς προφήτης μεταξὺ τῶν παιδαγωγῶν, προῖδων καὶ προκηρύξας τὴν ἀσφαλεστέραν ἀρχὴν τῆς τοῦ ἀνθρώπου ἀναπτύξεως καὶ διδασκαλίας. «Πρὸ παντὸς ἄλλου, ἐκήρυττεν ὁ Κομένιος, ἀπαιτεῖται ἡ ἀσκησις τῶν αἰσθήσεων. Μετὰ τῆς τῶν πραγμάτων παρατηρήσεως, καὶ τῆς τῶν ὄντων κατοπτρεύσεως, οὐχὶ δὲ μετὰ τῆς ἀπαριθμήσεως ξηρῶν λέξεων, πρέπει ν' ἀρχηται ἡ διδασκαλία. Ἡ διδασκαλία, ἔσται σαφὴς καὶ σταθερά, ὅταν τὰ αἰσθητὰ ἀντικείμενα, ὀρθῶς πρὸ τῶν αἰσθήσεων παριστάμενα, διὰ τοῦ νοῦ προσλαμβάνωνται. Λέγω καὶ ἐπαναλαμβάνω τρανῆ τῇ φωνῇ ὅτι τοῦτο χρησιμεύει ὡς κρηταὶς πάντων τῶν ἄλλων. Οὐδέν ἐστίν ἐν τῷ νῷ ὃ μὴ πρότερον ἐγένετο ἐν τῇ αἰσθήσει. Ἐὰν λοιπὸν αἱ αἰσθήσεις καλῶς ἀσκηθῶσι, τοῦτο ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὸ ὑποτιθέναί τὴν βάσιν τῆς φιλοσοφίας, τῆς λογικῆς, τῆς ῥητορικῆς, καὶ καθόλου πάσῃ συνετῇ τοῦ βίου πράξει. Πρὸ τῶν παιδῶν πρέπει νὰ προβάλλωνται καὶ δεικνύωνται τὰ γνωστὰ ἀντικείμενα οὐ μόνον ἐν σχήματι καὶ εἰκόνι, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ αὐτῶν τῇ φύσει (*in natura*). Καθόλου εἶπειν, οἱ ἄνθρωποι πρέπει νὰ προαχθῶσιν οὕτως ὥστε τὴν πρώτην αὐτῶν σοφίαν ν' ἀντλῶσιν οὐχὶ ἐκ βιβλίων, ἀλλ' ἐκ τῆς θεωρίας τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ἐκ τῆς ὄρους καὶ τῆς φηγοῦ· τουτέστιν οἱ ἄν-

¹ Ὁρα συνέχειαν ἐν σελ. 403.

ἄλλοι πρέπει αὐτὰ τὰ πράγματα νὰ μανθάνωσι καὶ ἐρευνῶσι καὶ οὐχὶ ἀπλῶς νὰ ἀρκῶνται εἰς τὰς τῶν ξένων περὶ τῶν ὄντων τούτων θεωρίας καὶ μαρτυρίας. Πράγματα πρέπει νὰ προβάλλωνται πρὸ τῶν αἰσθήσεων, ὁρατὰ μὲν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν, ἀκουστὰ δὲ πρὸ τῶν ὠτων, ὁσφραντὰ δὲ πρὸ τῆς ῥινός, γευστὰ δὲ ἐν τῷ στόματι καὶ ἀπτὰ ἐν ταῖς χερσίν. Ἡ ἀρχὴ τῆς γνώσεως πρέπει νὰ γίνηται οὐχὶ διὰ τινος λεκτικῆς ἐξηγήσεως τῶν ὄντων, ἀλλὰ διὰ τινος πραγματικῆς ἐποπτείας. Ἐκ τῆς ἐποπτείας ἀναπτύσσεται ἡ βεβαία γνῶσις». Πρὸς πραγμάτωσιν τῆς θεωρίας ταύτης συνέταξεν ὁ Κομένιος τὸ περίφημον αὐτοῦ σύγγραμμα *Orbis pictus* (ὁ ἀπεικονισμένος κόσμος), ἐν ᾧ ὑπάρχουσι ξυλογραφήματα, παριστῶντα διάφορα ἀντικείμενα, ἅτινα οἱ παῖδες πρέπει νὰ κατοπτρεύσωσιν ὅπως δυναθῶσι νὰ σχηματίσωσι σαφεῖς αὐτῶν παραστάσεις καὶ ἐννοίας¹. Τὴν ἐποπτικὴν διδασκαλίαν, ἧς ἐγένετο πτωουργός, ἐφήρμοσεν ὁ Κομένιος εἰς τὰ ἕξ πρῶτα ἔτη τῆς ἡλικίας τῶν παιδῶν, τῶν διδασκομένων ἐν τῇ οἰκογενεῖα, ἣν ἐκάλεσε *μητρικὸν σχολεῖον*. Δι' αὐτῆς τῆς διδασκαλίας τίθενται, κατὰ τὸν Κομένιον, αἱ βάσεις τῆς μεταφυσικῆς, φυσικῆς, ὀπτικῆς, ἀστρονομίας, γεωγραφίας, χρονολογίας, ἱστορίας, ἀριθμητικῆς, γεωμετρίας, στατικῆς, μηχανικῆς, διαλεκτικῆς, γραμματικῆς, ῥητορικῆς, ποιητικῆς, μουσικῆς, οἰκονομικῆς, πολιτικῆς, ἠθικῆς καὶ θεολογίας².

Αἱ περὶ ἐποπτικῆς διδασκαλίας θεωρίαι τοῦ Κομενίου ἔδωκαν ἀφορμὴν εἰς τε τοὺς εὐσεβόφρονας (*pietisten*) καὶ φιλανθρωπιστὰς (*philanthropinen*) νὰ στηρίξωσι τὴν διδασκαλίαν ἐπὶ τε τῆς χρήσεως καὶ ἀσκήσεως τῶν αἰσθήσεων καὶ νὰ εἰσαγάγωσιν εἰς τὰ σχολεῖα πραγματικὰς γνώσεις καὶ αἰσθητὰ διδασκαλίας μέσα. Ἐντεῦθεν ὀρμηθεὶς καὶ ὁ ἐκ Γενεύης περιώνυμος παιδαγωγὸς Ῥουσσὼς (1712—1778) μετέτρεψε τὸ ἀρχαῖον δόγμα τῶν Στωϊκῶν φιλοσόφων «ὁμολογουμένως τῇ φύσει ζῆν» εἰς παιδαγωγικόν, «ὁμολογουμένως τῇ φύσει παιδαγωγεῖν». Οὗτος ἐν τῷ ἀθανάτῳ αὐτοῦ παιδαγωγικῷ συγγράμματι, τῷ *Αἰμιλίῳ*³, ἀπεφάνητο ὅτι, ὅ,τιδήποτε παραλαμβάνει τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, παραλαμβάνει αὐτὸ διὰ τῶν αἰσθήσεων. Τὸ παραβάλλειν, τὸ μετρεῖν, τὸ ἀριθμεῖν, τὸ σταθμᾶσθαι ἔστωσαν, ἔλεγεν, αἱ πρῶται τοῦ παιδὸς ἀσκήσεις.

¹ Ἡ πλήρης ἐπιγραφή τοῦ βιβλίου εἶναι: «*Orbis sensualium pictus h. e. omnium fundamentalium in mundo rerum et in vita actionum nomenclatura, ad ocularem demonstrationem deducta*».

² Ἀνάγνωθι τὸ 28 κεφάλαιον τοῦ ἀξιολογωτάτου συγγράμματός τοῦ Κομενίου, ὁπερ «*Didactica magna*» ἐπιγράφεται.

³ *Jean-Jaques Rousseau, «Emile, ou de l'éducation»*.

Τὴν συνέχειαν τῆς ἐπὶ τῆς ἐποπτικῆς διδασκαλίας ἐργασίας τοῦ Κομεντίου παρέλαβεν ὁ Βασεδόβιος (1723—1790), ὁ ἀρχηγὸς τοῦ φιλανθρωπισμοῦ, τοῦ πηγάσαντος ἐκ τῶν παιδαγωγικῶν ἰδεῶν τοῦ Βάκωνος, Κομενίου, Λοκίου καὶ ἰδίως τοῦ Ρουσσώ. Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἐν ταῖς παιδαγωγικαῖς αὐτοῦ ἐνεργείαις ἠκολούθει τὴν ἀρχὴν, καθ' ἣν, πᾶν, ὑπὲρ πρόκειται νὰ μάθῃ ὁ παῖς, πρέπει νὰ ᾔηται καταληπτὸν εἰς αὐτὸν καὶ πρακτικόν, διὸ ἢ τε ὕλη τοῦ γνωστέου πρέπει νὰ παραλαμβάνηται κατ' αὐτὸν ἐκ τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου καὶ ἡ μέθοδος πρέπει νὰ ᾔηται ἐποπτικὴ. Ἐντεῦθεν ὀρμώμενος ἐξέδωκεν ὁ Βασεδόβιος τὸ *Στοιχειῶδες πόνημα* μετὰ ἑκατὸν χαλκογραφῶν¹, ὑπὲρ σκοπὸν προὔτιθετο «ἵνα μεταβάλλῃ εἰς ζωηρὰν καὶ εὐθυμὸν παιδιάν τὴν νεκρὰν μάθησιν, τὴν συχνάκις διὰ τῆς ἐξωτερικῆς παιδεύσεως καθιστῶσαν τὸν βίον πένθιμον καὶ θλιβερόν». Τὸ στοιχειῶδες τοῦτο πόνημα δικαίως ὠνομάσθη *Orbis pictus* τῆς 18^{ης} ἑκατονταετηρίδος, γενόμενον κατὰ μίμησιν τοῦ περιφήμου *Orbis pictus* τοῦ Κομενίου καὶ περιλαμβάνον τὰς θεμελιώδεις ἀρχὰς πάσης διδασκαλίας.

Δίκαιον εἶναι νὰ μνημονεύσωμεν ἐνταῦθα καὶ τοῦ φιλανθρωπιστοῦ Φρειδερίκου Ροχόβιου (Friedrich Ebenhard von Rochow, 1734—1805), ὅστις, ἀναλαβὼν τὴν φροντίδα τοῦ νὰ διορθώσῃ τὰ στοιχειώδη σχολεῖα πρὸς βελτίωσιν τῆς ἀθλίας καταστάσεως τῶν ἀμαθῶν, δεισιδαιμόνων καὶ προληπτικῶν χωρικῶν, μεγάλην ἀπέδιδεν ἀξίαν εἰς τὴν ἐποπτικὴν διδασκαλίαν, ὡς δηλοῦται ἐκ τῶν λόγων, οὓς ἐξήνεγκεν ἐν τῷ ὑπ' αὐτοῦ ἰδρυθέντι ἐν τῷ παρὰ τῷ Βρανδεμβούργῳ Rechan διδασκαλείῳ. «Ἡ πρώτη διδασκαλία, ἔλεγε, διὰ παῖδας καθόλου, ἐπομένως καὶ παῖδας χωρικῶν, ἔστω μάλιστα αἰσθητικὴ καὶ τερπνὴ. Ὁ διδάσκαλος δὲν πρέπει εὐθύς καὶ μόνον μετὰ τῆς ἐν βιβλίοις διδασκαλίας ν' ἀρχηται· ἀλλ' ὀφείλει νὰ τέρπῃ τὸν παῖδα δι' εὐκόλων καὶ ἀναλόγων πρὸς τὰς δυνάμεις αὐτοῦ διαλόγων περὶ παντὸς γνωστοῦ εἰς αὐτὸν καὶ ἐπὶ τὰ αἰσθητήρια ἐπιδρῶντος ἀντικειμένου. Καὶ πρῶτον μὲν διεγείρω καὶ ἀσκεῖτω τὴν προσοχὴν τῶν παιδῶν, εἶτα δὲ διδασκέτω αὐτοὺς ὅπως ποιῶνται ὀρθὴν χρῆσιν τῶν αἰσθητηρίων ὀργάνων, ὅπως ὀρθῶς βλέπωσι καὶ ἀκούωσιν, ὅπως πολλὰ ἐποπτεύωσι καὶ πειρῶνται μετὰ προσοχῆς ν' ἀποδίδωσιν ὀρθῶς τὸ ἐφθὲν ἢ ἀκουσθέν· βελτιούτω εὐθύς ἐν ἀρχῇ τὴν γλῶσσαν αὐτῶν καὶ ἀπασχολεῖτω τὴν διάνοιαν καὶ φιλομάθειαν αὐτῶν χωρὶς νὰ ὑπερπληροῖ τὴν κεφαλὴν αὐτῶν πραγματικῶν γνώσεων, ἀνωτέρων τῆς τε ἡλικίας καὶ τῆς ἀντιληπτικῆς αὐτῶν δυνάμεως». Ἐν δὲ τῷ ὑπὸ Zimmermann ἐκδιδομένῳ νέῳ γερμανικῷ *Schulfreund* ἔγραφεν ὁ αὐτὸς Ροχόβιος «Ἡ νεανικὴ ἡλικία

¹ Johann Bernhard Basedow, «Elementarwerk mit Kupfern».

ἀποτελεῖ τὸν χρόνον τῆς διδασκαλίας. Ἡ διδασκαλία αὕτη ἐν τῷ σχολεῖω ἔγκειται κατ' ἀρχάς μὲν ἐν τῇ ἀσκήσει τῶν αἰσθήσεων καὶ τῶν ψυχικῶν δυνάμεων εἰς τὸ παρατηρεῖν καὶ προσέχειν καὶ καθόλου εἰς τὸ ὀρθῶς ὄραν καὶ ἀκούειν· εἶτα δὲ ἐν τῇ ἀσκήσει εἰς τὸ σκοπεῖν πᾶν προκείμενον ἀντικείμενον, ἐν τῷ παραβάλλειν, διακρίνειν, λαλεῖν, ἀριθμεῖν καὶ γράφειν¹».

Μεταβαίνομεν ἤδη εἰς τὰς περὶ ἐποπτικῆς διδασκαλίας ἐνεργείας τοῦ ἐκ Ζυρίχης Ἰωάννου Ἑρρίκου τοῦ Πεσταλότση (Johann Heinrich Pestalozzi, 1746 — 1827), ὅστις, ὡς εἶπομεν ἄνωτέρω, εἰσαγαγὼν τὴν τέως παραμεληθεῖσαν τῆς ἐποπτικῆς ἀρχὴν εἰς τὴν διδασκαλίαν καὶ καταδείξας μεθοδικώτερον καὶ ψυχολογικώτερον πάντων τῶν πρὸ αὐτοῦ παιδαγωγῶν τὴν τῆς ἐποπτικῆς διδασκαλίας ἐφαρμογὴν, δικαίως ἐθεωρήθη ὡς ἀναμορφωτὴς τῶν νεωτέρων σχολείων. Ὁ ἀνὴρ οὗτος, σεβόμενος πανταχοῦ τὴν φύσιν καὶ τὰς φυσικὰς σχέσεις, καταθέτει τὴν πρώτην τοῦ παιδὸς ἀγωγὴν εἰς τὰς χεῖρας τῆς μητρὸς. Ὁ παιδικὸς θάλαμος εἶναι, κατὰ Πεσταλότσην, τὸ πρῶτον ἱερὸν τέμενος τῆς ἀνθρωπίνης μορφώσεως. Τούτου ἕνεκα πειρᾶται ὁ ἐξ Ἑλβετίας παιδαγωγὸς νὰ διεγείρῃ πρὸ παντὸς ἄλλου τὸν τῆς μητρὸς ἐνθουσιασμὸν πρὸς τὰς ἐκυτοῦ ἀρχάς καὶ νὰ γνωστοποιήσῃ εἰς αὐτὴν τὰ στοιχειώδη διαμορφωτικὰ μέσα. Χάριν τῆς μητρὸς συνετάχθη τὸ «βιβλίον τῶν μητέρων»², ὅπερ, κατ' αὐτὸν τὸν συγγραφέα, «οὐδὲν ἕτερον ἐπιδιώκει ἢ νὰ διατηρήσῃ τὴν μητέρα ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, ἣν αὐτὴ ἡ θεία πρόνοια προδεικνύει πρὸς ἀνάπτυξιν τῶν τοῦ παιδὸς δυνάμεων, καὶ οὕτω καταστήσῃ αὐτὴν ἐπιτηδεῖαν ἵνα ἀναπτύξῃ τὴν δύναμιν τοῦ παιδὸς ἐν τῷ παρατηρεῖν καὶ λαλεῖν εὐχερέστατα, ἀπλοῦστάτα καὶ ὁμολογουμένως ταῖς χρεῖαις τῆς πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς μορφώσεως». Ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ, ἀκολουθῶν ὁ συγγραφεὺς τὴν ἀρχὴν ὅτι πᾶσα γνῶσις τοῦ ἀνθρώπου πρέπει νὰ πηγάζῃ ἐκ τῆς γνώσεως ἑαυτοῦ, ἐξετάζει τὸν ἀνθρώπον ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ποδῶν καὶ διδάσκει τὴν μητέρα πῶς πρέπει νὰ ὀδηγῇ τὰ ἑαυτῆς τέκνα κατ' ἀρχάς μὲν εἰς τὴν παρατήρησιν ἐκάστου μέλους, εἶτα δὲ εἰς τὴν ὀνομασίαν αὐτῶν, ἀσκοῦσα οὕτω τὴν τε παρατηρητικὴν καὶ ἐκφραστικὴν τοῦ παιδὸς δύναμιν. Τοῦ αὐτοῦ παιδαγωγικοῦ πνεύματος ἐμφοροῦνται ἕτερα δύο τοῦ Πεσταλότση συγγράμματα, «Λιενχάρδος καὶ Γερτρούδη» (Lienhard und Gertrud) καὶ «πῶς ἡ Γερτρούδη διδάσκει τὰ ἑαυτῆς τέκνα» (Wie Gertrud ihre Kinder lehrt) ἐπιγραφόμενα, ὧν τὸ δεύτερον εἶναι τὸ σπουδαιότερον καὶ ἐμβριθέστερον πάντων τῶν παιδαγωγικῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων. Ἐν τῷ συγγράμματι τούτῳ, ἐν ᾧ ὑπάρ-

¹ Τὰ ἐπισημότερα πονήματα τοῦ Ῥοχόβιου εἶναι τὰ φέροντα τὴν ἐπιγραφὴν «Kinderfreund» καὶ «Unterricht für Lehrer an niederen Landschulen».

² «Buch der Mütter».

χουσι διάφορα είδη πραγματογνωσίας, οἷον γεωγραφικά, ἱστορικά, φυσικά, μετρικά, γραφικά καὶ μαθηματικά, πειρᾶται ὁ Πεσταλότσης ἵνα ἅπαντα τὰ τεχνικά μέσα τῆς διδασκαλίας παραγάγῃ ἐκ τινος γενικῆς ψυχολογικῆς ἀρχῆς· ἐν αὐτῷ παραδέχεται ὅτι πασῶν τῶν ἐποπτικῶν ἡμῶν γνώσεων ἢ διασάφησις ἀπορρέει ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ, τοῦ σχήματος καὶ τῆς γλώσσης· ἐν αὐτῷ τέλος ἀνεκήρυξεν ὅτι «ἡ ἐποπτεία εἶναι ἡ κυριωτάτη βᾶσις πάσης γνώσεως». Τὴν μεγάλην ἀξίαν τῆς ἀρχῆς ταύτης τοσοῦτον συνήσθάνετο ὁ Πεσταλότσης, ὥστε αὐτὸς περὶ ἑαυτοῦ ἔγραφεν ἐν τῷ προμνημονευθέντι συγγράμματι¹ «Ὅταν ἐρωτῶ ἑμαυτόν, τί ἰδίως συνεισήνεγκον εἰς τὴν τοῦ ἀνθρώπου διδασκαλίαν, ἀκούω τὴν ἐξῆς ἀπάντησιν· κατῴρωσα νὰ θεμελιώσω τὴν ὑψίστην καὶ ἀνωτάτην ἀρχὴν τῆς διδασκαλίας ἐν τῇ ἀναγνώρισί τῆς ἐποπτείας ὡς κυριωτάτης βᾶσεως πάσης γνώσεως, καί, παραλιπὼν πᾶσαν ἑτέραν ἐργασίαν, ἐπειράθην νὰ εὔρω τὴν οὐσίαν αὐτῆς τῆς διδασκαλίας καὶ τὴν ἀρχικὴν μορφήν, καθ' ἣν ἡ διάπλασις τοῦ ἡμετέρου γένους δι' αὐτῆς τῆς φύσεως πρέπει νὰ διορισθῇ». Ὁ Πεσταλότσης οὐδὲν μέσον εὕρισκει κατὰ πάσης παρούσης καὶ μελλούσης πολιτικῆς, ἠθικῆς καὶ θρησκευτικῆς διαφθορᾶς, κατὰ τῶν εἰς τὸ γράμμα καὶ τὰς λέξεις προσκεκολλημένων ἀνθρώπων, κατὰ τῆς ἐπιπολαιότητος, καὶ κατὰ τῆς ἐλλιποῦς καὶ τὸν νοῦν ἐπισκοτιζούσης διδασκαλίας τοῦ λαοῦ ἢ τὴν ἀναγνώρισιν τῆς ἀρχῆς ὅτι «ἐκάστη γνώσις ἐκ τῆς ἐποπτείας πρέπει ν' ἀπορρέῃ καὶ εἰς τὴν αὐτὴν πάλιν νὰ ἐπανακάμπτη²». Διὰ τῆς νέας ταύτης ἀρχῆς μετέστρεψεν ὁ Πεσταλότσης, ὡς αὐτὸς ἀπεφαίνετο, τὸ ἐν Βυρῶπῃ σχολικὸν ἄρμα καὶ ἄλλην αὐτῷ τροχίαν διεχάραξε. Κατὰ τὴν ἀρχὴν ταύτην ὁ Πεσταλότσης πρῶτον μὲν ἐφίστα τὴν προσοχὴν τῶν παιδῶν ἐπὶ τὰ ἀντικείμενα, τὰς ἐνεργείας αὐτῶν, τὰς ἰδιότητες, ἥτοι τὸ χρῶμα, τὸ μέγεθος, τὸ σχῆμα, τὴν στάσιν κ.τ.λ., εἶτα δὲ ἐχαρακτήριζε τὰ διὰ τῶν αἰσθήσεων προσληφθέν διὰ τοῦ προσήκοτος ὀνόματος καὶ ἐβοήθει οὕτω τοὺς παῖδας εἰς πρόσκτησιν πλούτου λέξεων, τὰς τῶν ἀντικειμένων ἐννοίας παριστανουσῶν. Ἐποπτεία λοιπὸν καὶ λεκτικὴ ἄσκησις ἀπετέλουν κατὰ Πεσταλότσην τὴν οὐσιώδη βᾶσιν τῆς τῶν νέων μορφώσεως. «Αἰωνίως, ἔλεγεν, ἡ ἀνάπτυξις τῆς τοῦ ἀνθρώπου διανοίας συνάπτεται μετὰ τῆς ἀναπτύξεως τῆς λεκτικῆς αὐτοῦ δυνάμεως· τὰ δὲ πράγματα θέλουσι χρησιμεύει ὡς ἀντικείμενα, ἐν οἷς οὗτος θέλει αἰσθάνεσθαι τὴν τε πνευματικὴν αὐτοῦ οὐσίαν καὶ τὴν πνευματικὴν φύσιν τῶν ὄντων καθόλου».

Εἰ καὶ αἱ διδακτικαὶ αὗται θεωρίαι ἐστηρίζοντο ἐπὶ βᾶσεων ἀσφαλε-

¹ «Wie Gertrud ihre Kinder lehrt». ἔκδ. τοῦ 1804 σ. 272.

² Αὐτόθι, σ. 282.

στάτων, ἀλλ' ὅμως ἐν τῇ πρακτικῇ αὐτῶν ἐφαρμογῇ δὲν ὑπῆρξε πάντοτε εὐτυχῆς ὁ Πεσταλότσης. Οὕτως εὐθύς ἐν τῇ ἐφαρμογῇ τῆς ἐποπτικῆς διδασκαλίας ὑπέπεσεν εἰς τὸ ἐξῆς σφάλμα, ὅτι τὸ πλεῖστον τῆς προσοχῆς αὐτοῦ ἐπέστησεν εἰς τὴν μὀρφωσιν τῆς λεκτικῆς δυνάμεως, ἐν δευτέρᾳ μοίρᾳ θέμενος τὴν ἐποπτικὴν. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἐιλογῇ τῆς διδακτικῆς ὕλης προσέκρουσεν ὁ Πεσταλότσης, λαβὼν ὡς ἀντικείμενον ἐποπτικῆς συνδιαλέξεως μετὰ τῶν μικρῶν παιδίων τὸ ἀνθρώπινον σῶμα¹. Τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἔντως τὸ πλησιέστατον εἰς αὐτὸν ἀντικείμενον, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὸ πλησιέστατον ὡς πρὸς τὴν διδασκαλίαν. Ὁ παῖς τὸ πρῶτον ρίπτει τὰ βλέμματα αὐτοῦ μᾶλλον ἐπὶ τὰ ἀντικείμενα, τὰ ἐκτὸς αὐτοῦ κείμενα, ἢτοι ἐπὶ τὰ ζῶα, τὰ φυτὰ, τὰ σκεύη καὶ ἐπὶ τὰς ιδιότητες αὐτῶν καὶ ἐνεργείας, ἢ ἐπὶ τὸ ἴδιον αὐτοῦ σῶμα. Ἀλλὰ εἰ καὶ ὥρισεν ὁ Πεσταλότσης ὡς πρῶτον ἐποπτείας ἀντικείμενον τὸ ἀνθρώπινον σῶμα, οὐδόλως ὅμως ἀπέκλειε καὶ τὴν τῶν λοιπῶν ἀντικειμένων κατόπτευσιν, ὡς αὐτὸς ῥητῶς ἀποφαίνεται ἐν τῷ Βιβλίῳ τῶν μητέρων². « Ἄσκει, ἔγραφε, τὸν παῖδα ἐν ἐκάστῳ ἀντικειμένῳ, ὅπερ δεικνύεις αὐτῷ εἴτε ἐν τῷ οἴκῳ εἴτε ἐν τῷ ἀγρῷ καὶ τῷ κήπῳ, εἰς τὸ ἀκριβῶς ὀνομάζειν αὐτό τε καὶ τὰς ιδιότητας αὐτοῦ καὶ ἐνεργείας· εἶτα κατὰς τὸν αὐτὸν προσεκτικὸν ἐπὶ τῆς ἀποστάσεως, τοῦ ἀριθμοῦ, τοῦ μεγέθους τῶν διαφόρων ἀντικειμένων ». Ἐτερον σφάλμα τοῦ Πεσταλότση εἶναι ὅτι ὑπετίμησε τὴν ἀξίαν τῆς διδακτικῆς ὕλης. Ἡ διδακτικὴ ὕλη ἔπρεπε κατ' αὐτὸν νὰ ἐπιδιώκη μᾶλλον τυπικὸν σκοπὸν, ἢτοι τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ψυχικῶν δυνάμεων. « Ἡ τῶν νέων μὀρφωσις, ἔλεγε, πρέπει ἐν ὅλῃ αὐτῆς τῇ ἐκτάσει νὰ ᾖ μᾶλλον μορφωτικὴ δυνάμεων ἢ μεταδοτικὴ γνώσεων. Ἄνευ τῆς τηρήσεως τῆς ἀρχῆς ταύτης οὐδόλως ἐπιτυγχάνεται ἡ μεταξὺ τῶν δυνάμεων τοῦ παιδὸς ἄρμονία, καὶ ἄνευ ταύτης ἡ ἡμετέρα γενεὰ ἀποβήσεται ἐν τῇ καθολικῇ αὐτῆς διαμορφώσει οὐχὶ ἀκμαία, ἀλλ' ἀσθενεστάτη καὶ ἐλεεινοτάτη. Πᾶσα μάθησις τῶν νέων πρέπει νὰ ~~ᾖ~~ αὐτενέργεια, ἐλευθέρᾳ κύησις ἐξ ἑαυτῶν³ καὶ ζῶσα ἀντλησις. »

Αἱ διδακτικαὶ αὗται θεωρίαι τοῦ Πεσταλότση διεδόθησαν ταχέως ἀναπᾶσαν τὴν Γερμανίαν καὶ ἐκάστη πόλις καὶ ἕκασταν χωρίον ἐφιλοτιμεῖτο.

¹ A. Diesterweg, « Wegweiser zur Bildung für deutsche Lehrer » τόμ. Α', σελ. 313, ἔκδ. δ'.

² Ἐν τῷ προλόγῳ, σελ. VIII.

³ Τὸν τῆς αὐτενεργείας σκοπὸν ἐπεδίωκε καὶ ἡ μαιευτικὴ τέχνη τοῦ Σωκράτους, ἥτις διέφερε τῆς τῶν μαιῶν « τῷ ἄνδρα, ἀλλὰ μὴ γυναῖκα μαιεύεσθαι καὶ » τῷ τὰς ψυχὰς αὐτῶν τικτούσας ἐπισκοπεῖν, ἀλλὰ μὴ τὰ σώματα » (Πλάτ. Θεαίτ. σ. 150, 6).

νά πραγματώσῃ αὐτάς. Φιλόπονοι διδάσκαλοι ἐπεξέτειναν τὴν ἐποπτικὴν διδασκαλίαν καὶ ἐξήπλωσαν αὐτὴν κατὰ πάσας τὰς διευθύνσεις· διὸ δὲν παρῆλθε πολὺς χρόνος καὶ ἡ διδασκαλία αὕτη κατέλαβε σπουδαίαν θέσιν ἐν τοῖς προγράμμασι τῶν στοιχειωδῶν σχολείων. Τὴν διδασκαλίαν ὅμως ταύτην ἄλλοι ἄλλως ἐκάλεσαν καὶ ἐχρηκτῆρισαν κατὰ τὸν διάφορον σκοπόν, ὃν ἕκαστος ἀπέδιδεν εἰς αὐτήν· καὶ κατὰ τινὰς μὲν ἡ διδασκαλία αὕτη ὄφειλε νὰ προαγάγῃ τὸν νοῦν τῶν παιδῶν, κατ' ἄλλους δὲ τὴν γλῶσσαν· καὶ κατὰ τινὰς μὲν ἐχρησίμευεν αὕτη πρὸς πρόςκτησιν πραγματικῶν γνώσεων, κατ' ἄλλους δὲ πρὸς προαγωγὴν τοῦ θρησκευτικοῦ καὶ ἠθικοῦ συναισθημάτων. Τούτου ἕνεκεν εὐρίσκομεν τὴν διδασκαλίαν ταύτην ποικίλως ἀναφερομένην ἐν τοῖς προγράμμασι τῶν στοιχειωδῶν σχολείων, ποῦ μὲν ὡς «ἐποπτικαὶ ἀσκήσεις», ποῦ δὲ ὡς «διαφορητικαὶ ἀσκήσεις», ποῦ δὲ ὡς «θρησκευτικαὶ καὶ γλωσσικαὶ ἀσκήσεις», ποῦ δὲ ὡς «θρησκευτικὴ ἐποπτικὴ διδασκαλία».

Ἡ ὑπὸ τοῦ Πεσταλότση ἀνακαινισθεῖσα ἐποπτικὴ διδασκαλία ἐγένετο ὑποκείμενον εὐρυτέρας συζητήσεως καὶ ἀναπτύξεως. Παρὰ τῷ Πεσταλότση μνημονεύομεν ἐνταῦθα τοῦ ἐκ *Meiningen Γουλιέλμου Τύρκου* (*Wilhelm von Türk, 1774-1846*), ὅστις συνέζησε μῆνας τινὰς ἐν *München-Buchee* παρὰ τῷ μεγάλῳ τῆς Ἑλβετίας παιδαγωγῷ, διδάξας καὶ ἐν τῷ ἐν *Vyerdon* καθιδρύματι αὐτοῦ χρόνον τινά. Ὁ Τύρκιος, ἐμφορούμενος πεσταλοτσειοῦ πνεύματος, διετύπωσε τὴν μεθοδικὴν τῆς ἐποπτικῆς διδασκαλίας ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ «*Αἱ αἰσθηταὶ ἀντιλήψεις ὡς θεμελιώδης βᾶσις τῆς διδασκαλίας ἐν τῇ μητρικῇ γλώσσῃ*»¹. Οὗτος αὐτὸ μὲν τὸ σῶμα τοῦ παιδὸς δὲν ἐθεώρει κατὰλληλον ἐποπτικῆς διδασκαλίας ἀντικείμενον, ἐξέλεγε δὲ μᾶλλον ἐκ τῶν τὸν παῖδα περιβαλλόντων, ἅτινα κατέτασσε κατὰ τὰς αἰσθήσεις, δι' ὧν οὗτος ἀντιλαμβάνεται αὐτῶν, οἷον κατὰ τὴν ὄρασιν, τὴν ἀκοήν, τὴν ὄσφρησιν κτλ. Κατὰ τὸν Τύρκιον οἱ παῖδες μετὰ τὴν κατόπτεισιν τῶν ἐξωτερικῶν ἰδιοτήτων πρέπει ν' ἀσκῶνται εἰς τε τὴν κατανόησιν τῆς αἰτίας καὶ ἐνεργείας, τῆς ἀμοιβαίας ἐπιδράσεως, τῆς χρήσεως καὶ ὠφελείας τῶν διαφορῶν ἀντικειμένων, καὶ εἰς τοὺς σχετικούς γλωσσικὸς τύπους. Τὴν λογικὴν ταύτην καὶ γραμματικὴν μέθοδον θεωρεῖ ὁ Τύρκιος ὡς προπαρασκευαστικὴν οὐ μόνον τῆς γλωσσικῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς πραγματικῆς διδασκαλίας.

Ὁ δὲ ἐκ *Stettin Γράσμαντος* (*F. H. G. Grassmann*) ἐν τῷ περιωνύμῳ αὐτοῦ συγγράμματι, τῷ ἐκδοθέντι μὲν ἐν ἔτει 1825, ἐπιγραφομένῳ

¹ W. von Türk, «Die sinnlichen Wahrnehmungen als Grundlage des Unterrichts in der Muttersprache», 1811.

δέ, «Ὁδηγὸς πρὸς διανοητικὰς καὶ γλωσσικὰς ἀσκήσεις ὡς τὴν φυσικὴν βάσιν συμπάσης διδασκαλίας, καὶ ἰδίᾳ τῆς ἐν τοῖς σχολείοις πρώτης γλωσσικῆς διδασκαλίας»¹, δοξάζει ὅτι αἱ διανοητικαὶ καὶ γλωσσικαὶ ἀσκήσεις εἶναι τὸ κοινὸν στέλεχος, ἐξ οὗ πάντα τὰ λοιπὰ διδακτικὰ ἀντικείμενα ὡς κλάδοι ἀποσχίζονται· διὸ αὐταὶ καθ' ἑλπὴν μὲν πρέπει νὰ περιλαμβάνωσι τὰς ἀρχὰς πάντων τῶν τῆς διδασκαλίας κλάδων, κατὰ τύπον δὲ νὰ περιλαμβάνωσι πάντα τὰ τοῦ λόγου συστατικὰ μέρη, πάντα τὰ εἶδη τῶν λέξεων μετὰ τῶν διαφόρων τύπων, μεταβολῶν, συνθέσεων καὶ ἐτύμων. Ἡ γλωσσικὴ ἀσκήσις δὲν ἐγκρίεται κατὰ Γράσμαννον ἐν τῇ θεωρητικῇ τῆς γλώσσης διδασκαλίᾳ, ἀλλ' ἐν τῇ συναθροίσει τοῦ ὑλικοῦ, ἐξ οὗ κτῶν δύνανται εὐκόλως ν' ἀναπτυχθῶσιν οἱ κανόνες καὶ οἱ νόμοι τῆς γλώσσης. Τὸ ἔργον τοῦ διδασκάλου ὡς καὶ τὸν σκοπὸν τῶν διανοητικῶν καὶ γλωσσικῶν ἀσκήσεων διετύπωσεν ὁ Γράσμαννος ἐν τῷ προμνημονεθέντι συγγράμματι διὰ τῶν ἐξῆς λέξεων· «Ὅταν ὁ παῖς κατὰ τὸ ἕκτον τῆς ἡλικίας αὐτοῦ ἔτος εἰσέρχεται εἰς τὸ ἡμέτερον σχολεῖον, ὁ διδάσκαλος πληροῖ κατὰ πρῶτον τὸν καθ' ἡμέραν σχολικὸν χρόνον, ὅστις πρέπει νὰ ᾖ βραχὺς, διαλέξεων περὶ τῶν ἀντικειμένων τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου καὶ ἰδίᾳ τῶν τὸν παῖδα ἀμέσως περιστοιχιζόντων· τὰς διαλέξεις ταύτας ἐπιθυμοῦμεν ἡμεῖς νὰ ὀνομάζωμεν διανοητικὰς καὶ γλωσσικὰς ἀσκήσεις· ὁ δὲ σκοπὸς αὐτῶν εἶναι νὰ καταστήσωσιν εἰς τοὺς παῖδας γνωστὸν τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον—καὶ ἀπεργάσωνται αὐτοὺς ἐπιτηδεῖους εἰς τὸ λαλεῖν κατὰ πρῶτον περὶ τῶν αἰσθητῶν ἀντικειμένων». Τὸ περὶ διανοητικῶν καὶ γλωσσικῶν ἀσκήσεων σύγγραμμα τοῦτο τοῦ Γρασμάννου ἀποκαλεῖ ὁ Δειστερβέγιος πρότερον καὶ ἀριστούργημα (**Muster=und Meisterwerk**) καὶ παντὶ διδασκάλῳ ἀναγκαιότατον ὀδηγόν². Τὸ ἔργον τοῦ Γρασμάννου εἶναι ὄντως ἄξιον πολλῆς μελέτης καὶ σπουδῆς, εἶναι ἀξιόλογος πρακτικὴ λογικὴ καὶ γραμματικὴ, ἀλλὰ διὰ σχολεῖα ὑψηλότερα καὶ ἐν πολλοῖς διὰ παῖδας ἔχοντας ἡλικίαν μείζονα τῶν 6—8 ἐτῶν, ἐν οἷς περιώριζεν τὰς ἐποπτικὰς αὐτοῦ ἀσκήσεις ὁ Γράσμαννος. Τούτου ἕνεκα ὀφείλει ὁ διδάσκαλος νὰ ἐπωφεληθῆται αὐτὸ μετὰ πολλῆς προσοχῆς, λαμβάνων ὑπ' ὄψιν τὴν τε πνευματικὴν κατάστασιν τῶν παίδων καὶ τὰς ἐν αἷς εὐρίσκεται περιστάσεις, καὶ ἀποφεύγων τὸ σφάλμα, εἰς ὅπερ πίπτει ἐνιαχοῦ ὁ Γράσμαννος, θυσιάζων τὴν διδακτικὴν ἕλπην χάριν τοῦ

¹ «Anleitung zu Denk und Sprechübungen als der naturgemässen Grundlage für den gesammten Unterricht, besonders für den ersten Sprachunterricht in Volksschulen».

² A. Diesterweg «Wegweiser», τόμ. Α', σελ. 316.

γραμματικοῦ τύπου. Τὴν ἀνάγκην τῆς ἐλευθέρως καὶ μετὰ προσοχῆς χρήσεως τῆς γρασμαννείου μεθόδου οὐ μόνον οἱ ξένοι παιδαγωγοί, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Γράσμαννος συναισθάνεται, ὡς ῥητῶς ἀποφαίνεται ἐν ταῖς περὶ γλωσσικῆς διδασκαλίας θεωρίαις αὐτοῦ. Πρὸς τὰς περὶ ἐποπτικῆς διδασκαλίας τοῦ Γασμάννου θεωρίας ὁμοιάζουσι καὶ αἱ τοῦ Ἀφρισχίου,¹ Σχολασίου,² καὶ Σπείσιου,³ καθ' οὓς τὸ τυπικὸν στοιχεῖον τῆς διδασκαλίας ταύτης ἐπικρατεῖ τοῦ ὕλικου. (ἔπεται συνέχεια).

ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ.

Ἐν ταῖς ἀρχαιρεσίαις ταῖς γενομέναις τῇ 26ῃ Αὐγούστου ε. ε. ψηφοφορησάντων τριάκοντα καὶ ἑννέα παρόντων ἐν τῇ συνελεύσει καὶ ἔχόντων δικαίωμα ψήφου ἑταίρων ἐξελέγησαν Σύμβουλοι ἐκ μὲν τῶν καθηγητῶν οἱ κύριοι Κ. Ι. Γραμματικόπουλος, Ἀθ. Παπαγεωργίου, Ν. Χαλκιόπουλος Θ. Παπαδημητράκοπουλος καὶ Βλ. Γ. Σκορδέλης. Ἐκ δὲ τῶν ἑλληνοδιδασκάλων οἱ κκ. Α. Κωνσταντινίδης Σχολάρχης καὶ Β. Γεννηματᾶς καὶ ἐκ τῶν δημοδιδασκάλων οἱ κκ. Γ. Μανουῆσος καὶ Ν. Ἀναστασίου.

Ἐν δὲ τῇ πρώτῃ συνεδριάσει τοῦ Διοικητικοῦ τούτου Συμβουλίου, γενομένη τῇ 4 Σεπτεμβρίου, ἀνεδείχθησαν πρόεδρος μὲν ὁ κ. Κ. Ι. Γραμματικόπουλος, ἀντιπρόεδροι δὲ οἱ κκ. Ἀθ. Παπαγεωργίου κ. Ν. Χαλκιόπουλος, γενικὸς γραμματεὺς ὁ κ. Βλ. Σκορδέλης καὶ ταμίας ὁ κ. Ν. Ἀναστασίου.

Ἄριθ. Ἐγκλ. 4
Πρωτ. 27.

ΤΟ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ.

Τοῖς κκ. ἑταίροις τοῦ Ἑλληνικοῦ Διδασκαλικοῦ Συλλόγου.

Τὸ διοικητικὸν Συμβούλιον τοῦ καθ' ἡμᾶς Συλλόγου συνιστάμενον διὰ τὸ ἐνεστῶς συλλογικὸν ἔτος ὑφ' ἡμῶν ὡς Πρόεδρος καὶ Γεν. γραμματέως,

¹ Πρὸβλ. «Erste fassliche Anweisung zum vollstaendigen deutschen Sprachunterricht, enthaltend das Sprechen und Zeichnen, Lesen und Schreiben, Beschauen und Verstehen,» von W. H a r n i s c h.

² «Praktischer Lehrgang zu den Übungen im Anschauen, Denken und Reden verbunden mit einer Anweisung zu Stylübungen in Volksschulen,» von Chr. G. Scholz.

³ «Der Unterrichtswegweiser für das Gesamtgebiet der Lehrgegenstände in Volksschulen für Lehrer an denselben,» von J. B. Spiess.